

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

زمان چاپ: ۱۴۰۱/۰۴/۱۰

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

بررسی و تاثیر شاخصه های شهر سالم در جهت افزایش تعاملات اجتماعی

یونس حاجی زاده

کارشناس ارشد شهرسازی

چکیده

امروزه اکثر شهر های ما از تبعات منفی رشد سریع جمعیت رنج می برند که این خود سلامت شهروندان شهر را تهدید می کند. در شهر سالم عموم مردم دارای فرصت های شغلی مناسب و برابر هستند، در نتیجه همه آنها از یک رفا نسبتاً مطلوب برخوردار می باشند. شهر سالم دارای فضای عمومی و چشم انداز شهری زیبا با الهام از فضای سبز مناسب و تلفیقی از معماری بدوی و مدرن می باشد. در جهت دست یابی به هدف پژوهش از طریق شاخص های شهر سالم به منظور افزایش تعاملات اجتماعی لازم به بررسی است که ابعاد مرتبط با محیط زیست و جامعه را از دیدگاه شهر سالم در جهت ایجاد افزایش تعاملات بررسی نمود و شاخص های مرتبط با تعاملات مردم را از دید نظریه شهر سالم بررسی نماییم. این تحقیق از نوع توصیفی-تحلیلی است و جمع آوری اطلاعات به شیوه اسنادی و مطالعاتی انجام گرفته است. تحقیق انجام شده نشان داد که شهر های ما با استانداردهای شهر سالم فاصله دارند و در برخی زمینه ها نیز نیاز به برنامه ریزی و مشارکت هرچه بیشتر مسئولین و ساکنان احساس میگردد.

کلمات کلیدی: شهر سالم، فضا های شهری، شاخصه های شهر سالم، تعاملات اجتماعی، کیفیت زندگی

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۱- مقدمه

انقلاب صنعتی در کنار دست آورد های اجتماعی و اقتصادی قابل توجه ، با مسائل و مشکلاتی برای شهر و شهرنشینی نیز همراه بوده است. مشکلاتی چون آلودگی محیط زیست ، تراکم و تمرکز جمعیت در شهر ها ، مشکلات ترافیکی ، مسکن و خدمات شهری که طراحان و برنامه ریزان شهری را با چالش های جدی مواجه ساخته است. در راستای حل این مشکلات ، جنبش شهرهای سالم نخستین بار در سال ۱۹۸۴ در اجلاس سلامت تورنتو به کار گرفته شد که تحت عنوان کنفرانس مراقبتهای بهداشتی می توان از آن نام برد (تیلور، ۲۰۱۰) سازمان بهداشت جهانی، موضوع شهر سالم به نام یک جنبش جهانی مطرح میشود و جنبشی با این ایده و هدف شکل میگیرد که کلیه دست اندرکاران مسایل شهر را دور هم جمع کنند و با استفاده از امکانات موجود و با یک نظام هماهنگ و یک هدف معین برای سالم سازی محیط برنامه ریزی کنند. (سلمان منش، ۱۳۷۱) همچنین انسان ها در سراسیمگی شهرهای امروز، به دنبال عرصه هایی با هویت های ویژه هستند تا علاوه بر تأمین آسایش و تعامل با هموعان، در بستر پویایی اجتماعی به کمال متعالی خود نائل شوند. رشد شهرنشینی و شکل گیری مقیاس جدیدی از رشد شهری در طی دهه های اخیر موجب شده است که شهر و شهرسازی معاصر با چالشهای تازه ای چون افزایش نابهنجارهای اجتماعی، کم رنگ شدن هویت و حس تعلق و در مجموع کاهش کیفیت زندگی و تعاملات اجتماعی مواجه شود. (عبدالهی، ۱۳۸۹ : ۸۳) فضاهای باز در ایجاد حس اعتماد و اطمینان به مردم کمک میکرده و باعث افزایش حس همبستگی و تعلق و تعاملات در مردم میشوند. در حقیقت این فضاها فراتر از مکانی صرفاً برای حضور منفعلانه هستند (پاکزاد، ۱۳۸۹) در گذشته محلات نقش گسترده و عمدهای در شکل دهی تعاملات اجتماعی ایفا می کردند، لذا به خلق مجموعه های متمرکز از عملکردهای خدمات شهری همساز و یا مکمل یکدیگر میتوان به وسیله جذابیت های عرصه جمعی آن، مردم را به سمت فضایی سوق داد در این صورت مشارکت شهروندان در امور مربوط به خودشان، در نهایت تصمیم گیری های محله به خود آن ها واگذار شده تا همراه با تقویت کنش و تعاملات اجتماعی، احساس تعلق بیشتری به محله خود پیدا کنند.

ر این مقاله ابتدا به بررسی مختصر مفاهیم "شهر سالم" و "تعاملات اجتماعی" و "شاخص های شهر سالم و تعاملات اجتماعی" پرداخته شد و سپس با توجه به نظریات و تعاریف شهرسازان و سازمان ها و نهادهای بین المللی، که ابعاد مرتبط با محیط زیست و جامعه را از دیدگاه شهر سالم در جهت ایجاد افزایش تعاملات بررسی نمود و شاخص های مرتبط با تعاملات مردم را از دید نظریه شهر سالم بررسی نماییم و به چارچوب ساختاری در جهت ان دست یابیم و وضعیت معیار های شهر سالم در شهر مشهد مورد سنجش قرار گیرد

۲- روش تحقیق

در این تحقیق با توجه به ماهیت موضوع و اهداف تحقیق، از روش توصیفی- تحلیلی استفاده شده است. مراحل تحقیق مشتمل بر مرور ادبیات و تدوین چهارچوب نظری، لیست شاخص های مربوطه، جمع آوری داده ها و اطلاعات بوده است و بررسی وضعیت شهر سالم می باشد. اصلی ترین مراکز اطلاعاتی این تحقیق شامل نهاد های علمی و تحقیقاتی، شهرداری ها ، شبکه بهداشت و درمان، سالنامه های آماری و سرشماری های عمومی نفوس و مسکن ، اطلاعات رسمی ادارات و سازمان های مربوطه، شبکه جهانی اینترنت و منابع طرح جامع و تفصیلی شهرها می باشد.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۳- مبانی نظری

۳-۱- شهر سالم

ایده شهرسالم از جمله ایده هایی است که به دلیل مسئولیت در سطح ملی و بین المللی دارای سابقه مطالعاتی زیادی در غالب مطالعات دانشگاهی و غیردانشگاهی است. بخش زیادی از این مطالعات در زمینه شاخص های شهرسالم و ارزیابی شهر های مختلف بر اساس این شاخص ها تهیه شده اند. شاخص های شهرسالم نه تنها ابزار مطالعاتی برای ارزیابی شهر ها است بلکه اصولاً راهنمایی مناسب برای بستر سازی و دستیابی به شهرسالم نیز به شمار میرود. در شهر سالم عموم مردم دارای فرصت های شغلی مناسب و برابر هستند، در نتیجه همه آنها از یک رفا نسبتاً مطلوب برخوردار می باشند. شهر سالم دارای فضای عمومی و چشم انداز شهری زیبا با الهام از فضای سبز مناسب و تلفیقی از معماری بدوی و مدرن می باشد. شهر باید دارای امکانات فرهنگی و آموزشی (مانند کتابخانه ها، فرهنگسراها، سینما، دانشگاه ها و ...) باشد و این امکانات بطور عادلانه در اختیار عامه مردم قرار گیرد. زمینه های لازم برای مشارک و فعالی اجتماعی سالمندان، بانوان و قشرهای آسیب پذیرتر جامعه نیز بطور عادلانه ایجاد شده باشد. بطور کلی افراد به برقراری رابطه اجتماعی نیاز ذاتی دارند که این رابطه از طریق حضور در فضاهای شهری امکان پذیر است. افراد سالم به دلیل داشتن توان جسمی به هر طریقی تلاش میکنند در فضاهای شهری با توجه به نیازهای روحی و روانی و تعاملات اجتماعی و شغلی خود حضور یابند در حالیکه سالمندان حضور خود را تا حد زیادی وابسته به شرایط مناسب فضای شهری ای که می خواهند وارد آن شوند، می دانند (ارجمندنیا، ۱۳۸۹: ۶) اهداف شهرسالم عبارتند از ارتقاء خدمات بهداشتی و زیست محیطی، افزایش آگاهی و ظرفیت سازی، بسیج جامعه و بخش دولت، قراردادن سلامت در مرکز توجه و دستور کار برنامه و در نهایت رهبری و تقویت روحیه مشارکت در زمینه بسیج منابع بالقوه می باشد.

این تفکر در دهه ۱۹۸۰ موضوع شهر سالم را توسط سازمان جهانی بهداشت مطرح نمود که مبتنی بر همکاری بین بخشی و مشارکت مردمی در راستای دستیابی به برنامه سلامت میباشد. بعد ها موضوع شهرسالم در سال ۱۹۸۴ در کنفرانس در تورنتو کانادا عنوان شد که موضوع این کنفرانس آن سوی مراقبت های بهداشتی بود و در این ارتباط به منظور پیشرفت های حاصل شده در این زمینه، استراتژی بهداشت برای همه مطرح نمود. در این کنفرانس پروفیسور دهل استاد دانشگاه برکلی مقاله ای تحت عنوان شهرسالم ارائه نمود و در آن مقاله شهرسالم را شهری توصیف کرد که به طور مداوم در ایجاد یا بهبود شرایط اجتماعی، کالبدی و توسعه منابع فعالیت کند و با این وسیله امکان عملکرد درست و کامل، جهت حداکثر بهره برداری از توان انسان ها را فراهم آورد. دو سال بعد از این کنفرانس، در سال ۱۹۸۶، کنفرانس ارتقا بهداشت در شهر اتاوا برگزار شد. در این کنفرانس اصول ارتقا بهداشت به تصویب رسید و بیشترین تاکید آن بر مواردی بود که بعد ها چارچوب اصلی پروژه شهرسالم سازمان بهداشت جهانی را فراهم ساخت. (احمدی ۱۳۸۵)

نمودار شماره (۱) تاریخچه و روند شهر سالم

اصول سلامت برای همه

اصول هفت گانه ی سلامت برای همه را که توسط "دال" و "سنچز" تعیین شده است، چنین تبیین می کنند:

- برابری: همه باید حق و فرصت پرورش استعدادهای خود در زمینه ی سلامتی را داشته باشند؛

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

- ارتقاء سلامت: یک شهر سالم باید با بهر هگیری از اصول منشور اوتاوا به ارتقاء سلامت نائل شود
- همکاری بین بخشی: برای ایجاد سلامت در زندگی روزمره و کاهش عوارض زیست محیطی
- مشارکت مردمی: ایجاد انگیزه برای مشارکت فعال در تعیین اولویت ها و برنامه ریزی و اجرا
- محیط های پشتیبان: یک طرح شهر سالم باید در جهت ایجاد محیط های پشتیبان فیزیکی و اجتماعی باشد؛
- پاسخ گوبودن: سیاست مداران و مدیران در تمام بخش ها باید پاسخ گوی تأثیرات سوء تصمیم های خود بر امر سلامت باشند؛

• حق صلح: صلح یک پیش نیاز اساسی برای سلامت است و دست یابی به آن هدفی توجیه پذیر برای کسانی این جنبش با هدف جمع آوری کلیه دست اندرکاران مسائل شهری و با استفاده از امکانات موجود و با یک نظم هماهنگ و یک هدف معین برای سالم سازی محیط برنامه ریزی کنند. در ایران بنا بر پیشنهاد سازمان بهداشت جهانی و بر اساس هماهنگی های به عمل آمده مقرر گردید که با مشارکت شهرداری تهران و وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی اولین سمپوزیوم شهرسالم در آذرماه ۱۳۷۰ در تهران برگزار گردید و متعاقب آن با توجه به نقش گسترده شهرداری در مسائل شهری ستاد شهرسالم تهران و دبیرخانه ستاد شهرسالم با همت شهرداری تهران تشکیل شده و ناحیه ۳ منطقه ۲۰ به عنوان محدوده اولیه اجرای پروژه شهرسالم تهران اتخاذ گردید. (حاجی خانی و صالحی، ۱۳۷۲: ۱۴۲)

شاخص های توصیه شده برای شهر سالم

سلامت یک مفهوم مثبت است که هم به منابع اجتماعی و فردی و هم به ظرفیت های فیزیکی تأکید دارد. بنابراین مسئولیت ارتقاء سلامت تنها بر عهد هی بخش سلامت نیست (WHO، ۱۹۸۶، "گارسیا" و "مک. کارتی" عقیده دارند که سلامت واقعی با سه بعد پیوند یافته است: اجتماعی روان شناختی و فیزیکی و هر سه این ابعاد باید به هنگام سلامت سنجی در نظر گرفته شوند (گارسیا، ۱۹۹۴: ۲) سازمان جهانی بهداشت ۵۴ شاخص را برای داشتن شهری سالم پیشنهاد نموده است. این شاخص ها که در چهار بخش تنظیم شده اند، عبارتند از: شاخص های سلامت، شاخص های خدمات بهداشتی، شاخص های محیطی و شاخص های اجتماعی-اقتصادی

شاخص سلامت	• شاخص های منحصر در سلامت فردی شامل نرخ مرگ و میر، علل مرگ و میر
شاخص خدمات بهداشتی	• وجود سازمان های خودیاری در سطح شهر، وجود برنامه حمایتی برای سازمان های خودیاری، وجود یک برنامه ی آموزشی شهر سالم، درصد اِمِنی کامل کودکان زیر ۶ سال، تعداد ساکنان نسبت به پزشک عمومی، تعداد ساکنان نسبت به پرستار، درصد مردم تحت پوشش بیمه ی سلامت، درصد دسترسی مردم به خدمات اورژانس و از این دست قبیل موارد
شاخص محیطی	• آلودگی هوا و کیفیت آب، شاخص کیفیت جمع آوری زباله های خانگی، شاخص سطح آلودگی، نسبت پوشش فضای سبز و دسترسی عموم به آن، مکان های صنعتی متروک، ورزش و فراغت، مسیرهای پیاده، دوجرخه سواری در شهر، حمل و نقل عمومی، پوشش شبکه حمل و نقل عمومی، فضای زندگی، آسایش و بهداشت، خدمات اورژانس
شاخص اجتماعی-اقتصادی	• نسبت متر مربع فضای زندگی نسبت به ساکنان، درصد جمعیتی که در مسکن های غیر استاندارد زندگی می کنند، تعداد بی خانمان های برآورد شده، نرخ بیکاری نرخ غیبت از کار درصد خانوارهای زیر خط ملی

نمودار شماره (۲) شاخص های شهر سالم،

ماخذ: یانگ، ۱۹۹۷: ۱۶-۲۷

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

تعاملات اجتماعی

ساده ترین عنصر زندگی مشترک انسانی، کنش اجتماعی است. کنش اجتماعی، سلسله حرکات بارزی است که انسان برای دستیابی به هدفی نسبت به انسانی دیگر انجام می دهد. افراد به برقراری رابطه اجتماعی نیاز ذاتی دارند و به همین دلیل موقعیت هایی فراهم می آورند تا بتوانند رابطه اجتماعی را تجربه کنند. (گلچین فر، ۱۳۸۳: ۸۹) در واقع اجتماعی به معنای ایجاد رابطه بین دو نفر یا بیشتر است که منجر به واکنشی میان آنها شود و این نوع واکنش برای هر دو طرف شناخته شده است. بنابراین روابط بدون معنا در زمره این تعریف قرار نمی گیرند. تعاملات اجتماعی مستلزم تعریف رویدادها و فعالیت های متناسب و در نتیجه نقش پذیری مردم در فضا و عضویت آنها در گروه ها و شبکه های اجتماعی است. (دانشپور و چرخچیان، ۱۳۸۶: ۲۲)

فاکتورهای موثر بر تعاملات اجتماعی

افراد بر اساس منافع خود، ارتباطات اجتماعی را شکل داده و بر اساس توقعات، هنجارها و نقشهای معین خود، به آن می پردازند. بنابراین نحوه حضور فرد در مکان به همراه سایرین، عامل قوی در تصمیم فرد برای ماندن در آن است. در این راستا حتی ممکن است افراد در جست و جوی مکان هایی که در آن، افرادی با خصوصیات مشابه آن ها به لحاظ طبقه، قوم، مذهب، گروه اقتصادی، الگوی زندگی، تحصیلات، درآمد، نحوه تربیت کودکان و نژاد مشابه حضور دارند، بشناسند. اما با آنکه همگن بودن افراد، مشوق ملاقات و افزایش تعامل با مکانهای فیزیکی و اجتماعی و در نتیجه ارتقای دلبستگی به آن مکان است، درعین حال مکانهای اجتماعی غیر همگن نیز فرصتی است تا افراد باهم بودن و تعاملات اجتماعی غنی و آزاد را تجربه کنند. درواقع فضاهای عمومی با دارا بودن ظرفیت های بالقوه در مرحله نخست این فرصت برابر را جهت ایجاد و برقراری کنش های اجتماعی (ولو شکننده و ناپایدار) در اختیار کلیه شهروندان قرار می دهند. در مرحله بعد پس از " انعقاد اولیه تعامل اجتماعی، تفاوت های موجود در سطوح اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی که پدید آورنده الگوهای رفتاری متنوع است؛ خود زمینه ساز ایجاد روابط اجتماعی منسجم و پایدار خواهند شد (مارکوس، ۱۹۸۶)

گهله همواره به ابعاد انسانی فضاهای عمومی توجه کرده و آن را عامل حضور مشتاقانه مردم و مشارکت آنان میدانند. لنارد، دو عامل کالبد و پیشبینی و خلق رویدادهای اجتماعی را از عوامل تاثیرگذار در حضور و تعامل اجتماعی افراد می داند که در ارتقا حس تعلق به مکان نیز موثر است. دانشپور، به شناخت فضا و ابعاد مختلف فضای عمومی پرداخته، بهره گیری از توان های اجتماعی آن و ارتقاء فرصتهای مشارکت در حیات جمعی را در خلق یک کیفیات فضای عمومی موفق موثر می داند. جان لنگ به بررسی نقش علوم رفتاری در طراحی محیط پرداخته است. او در اثر خود تحت عنوان آفرینش نظریه معماری به چگونگی دریافت آدمی از فضا و عوامل محیطی تاثیرگذار به این عمر پرداخته و تصورات مردم از محیط را در واقع نوعی طرح واره ذهنی می داند که به رفتارها و فعالیت های او در عرصه عمومی شهر شکل می بخشند. لنگ در کتاب آفرینش های نظری می گوید که اگر مردم به تماس اجتماعی نیاز داشته باشند، در هر محیطی زمینه آن را فراهم می کنند. رابطه متقابل اجتماعی برای پاسخ به نیازهای انسان به پیوند جویی و احساس تعلق به مکان یک ضرورت است که دلیل بر مطلوب بودن تعامل اجتماعی است. لذا هر فرصتی برای دست یافتن به چنین منظوری مثبت ارزیابی شده است. دلیل دیگر این است که فعالیت هایی چون تعامل با دیگران و مشاهده فعالیت های مردم، با به وجود آوردن زمینه های اجتماعی شدن و اجتماع پذیری به رشد فردی انسان کمک می کنند. (قنبران و جعفری، ۱۳۹۳: ۶۱)

جدول شماره (۱) فاکتورهای موثر بر تعاملات اجتماعی از دیدگاه صاحب نظران

صاحب نظر	فاکتورهای موثر بر تعاملات اجتماعی
مارکوس	تفاوت های موجود در سطوح اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی
گهله	ابعاد انسانی فضاهای عمومی
لنارد	کالبد و پیشبینی و خلق رویدادهای اجتماعی

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

دانشپور	بهره گیری از توان های اجتماعی فضای عمومی و ارتقاء فرصتهای مشارکت در حیات جمعی
لنگ	پاسخ به نیازهای انسان به پیوند جویی و احساس تعلق به مکان

ماخذ : نگارنده، ۱۳۹۹

نتیجه گیری

در این پژوهش که به بررسی و تحلیل شاخص های شهر سالم پرداخته شده، که نتایج نشان میدهد، که شاخص رتبه های متفاوتی را به دست آورده اند. این امر نشانگر نابرابری و تفاوت در برخی از شاخص ها در مناطق شهر می باشد. روند شتابان توسعه شهری که در سالهای اخیر بر شهرهای کشور حاکم بوده است و پیامدهای نامطلوب چنین توسعه ای، ضرورت تغییر دیدگاههای حاکم بر برنامه ریزی شهری و توجه به کاربست شاخص های شهر سالم را در طرحها و برنامه های توسعه شهری بیش از پیش مطرح نموده شود.

استفاده بهینه از فضاهای بایر،

توسعه ی حمل و نقل عمومی و تکمیل سریع مترو شهرها

افزایش تراکم ساختمانی در نواحی حاشیه شهرها

طراحی مسیرهای پیاده و دوچرخه

ارتقاء فرهنگ عمومی جهت کاهش مصرف سوخت

ایجاد فضاهای مناسب برای تجمع گروه های اجتماعی و تعاملات

تشکیل اداره ی سلامت شهرداری

تشکیل NGO های سلامت در سطح محلات و فعال سازی برنامه های مرتبط با آن مانند:

مدرسه سالم، فروشگاه سالم، آشنا نمودن ساکنین با معیارهای شهر سالم

ایجاد سوله و سالن های ورزشی

افزایش آگاهی ساکنین در مورد برنامه های سلامت

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

مراجع

۱. احمدی، حسن، ریشه پیدایش ایده شهر سالم، فصلنامه بین المللی فنی و مهندسی ساخت شهر، سال سوم، شماره ۶-۷، ۱۳۸۵
۲. امیر فخریان، مصطفی و رهنما، محمد رحیم، برنامه ریزی دسترسی غیر فضایی به خدمات بهداشتی-درمانی در شهر مشهد، جغرافیا و آمایش شهری-منطقه ای، سال هشت، شماره ۲۶، صص ۱-۱۶، ۱۳۹۷
۳. حاجی خانی، غلامرضا، صالحی، اسماعیل، معیارهای شهرسازی برای ایده شهر سالم، کارشناسی ارشد، دانشکده هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، ۱۳۷۲
۴. دانشپور، سید عبدالهادی و چرخچیان، مریم، فضاهای عمومی و عوامل مؤثر بر حیات جمعی، نشریه باغ نظر، شماره ۷، صص ۱-۲۸، ۱۳۸۶
۵. رهنما، محمد رحیم و افشار، زهرا، تحلیل شاخص های شهر سالم در محله ی بهارستان شهر مشهد، کنفرانس برنامه ریزی و مدیریت شهری، ۱۳۹۰
۶. سلمان منش، حسن، سابقه بهداشت برای همه و شهر سالم، مجموعه مقالات سمپوزیوم شهر سالم، اداره کل روابط عمومی و بین المللی شهر تهران، ۱۳۷۱
۷. قدمی، مصطفی و غلامیان، محمد، بررسی تطبیقی شاخص های شهر سالم در مقیاس ملی و جهانی، مجموعه مقالات کنگره بین المللی جغرافیدانان جهان اسلام، ۱۳۸۹
۸. قنبران، عبدالحمید و جعفری، مرضیه، بررسی عوامل مؤثر بر ارتقاء تعاملات اجتماعی در میان ساکنان محله در که، انجمن علمی معماری و شهرسازی، شماره هفت، صص ۵۷-۶۴، ۱۳۹۳
۹. عبدالهی، علی اصغر و نصیری، الهام، سنجش فضایی میزان دست یابی به شاخص های شهر سالم در مراکز شهرستان های استان کرمان با استفاده از مدل Vikor، فصلنامه علوم و تکنولوژی محیط زیست، ۱۳۹۶
۱۰. عنابستانی، علی اکبر و عنابستانی، زهرا، عوامل مؤثر بر انتخاب شهر مشهد به عنوان هدف گردشگری پزشکی، نشریه گردشگری شهری، شماره سوم، ۱۳۹۴
۱۱. گلچین فر، صبا، عوامل مؤثر بر تعامل اجتماعی در فضاهای باز شهری، پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران، ۱۳۸۳
۱۲. مشاور فرزند، طرح توسعه و عمران کلانشهر مشهد، ۱۳۸۸